
7. Чеболда І.Ю., Кузик І.Р. Водокористування населених пунктів Тернопільської області: сучасний стан та напрямки оптимізації. Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туризмологічної та екологічної науки: матеріали II-ї міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: Вектор, 2020. С. 328-335.

8. Novytska S., Kuzyk I., Yankovska L., Taranova N. Water resources of the Nhorostkiv territorial community: ecological status, water use problems, optimisation measures. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Географія*. 2024. №1.(56) С. 202-2014. <https://doi.org/10.25128/2519-4577.24.1.24>

Олександр ЧМУТ, магістрант
Науковий керівник: **к.геог.н., доц. Новицька С.Р.**

ВОДНО-БОЛОТНІ УГІДДЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Історія використання водно-болотних угідь (ВБУ) Тернопільської області відображає зміну ставлення суспільства до цих екосистем – від ресурсної експлуатації до поступового усвідомлення їхньої екологічної та соціальної цінності [1]. Протягом останніх двох століть болота, торфовища й заплави зазнали суттєвих змін, зумовлених меліорацією, інтенсифікацією сільського господарства, урбанізацією та, в останні роки, впливом війни [2].

Історичний контекст:

- XIX – початок XX століття. ВБУ використовувалися як джерела води, торфу, сіна й риби. У цей період було сформовано мережу ставків та малих водосховищ, переважно для потреб поміщицьких господарств і млинів [3].

- Радянський період (1950–1980-ті роки). Активна меліорація та осушення боліт, створення нових ставків для

риборозведення, розширення сільськогосподарських угідь. Значна частина природних заплав була розорана або трансформована [4].

- Кінець ХХ – початок ХХІ століття. Зниження інтенсивності меліоративних робіт, поява перших гідрологічних заказників місцевого значення, початок обліку ВБУ та включення деяких територій у природоохоронні програми [5].

Тернопільська область — один із найменших за площею регіонів України, характеризується розгалуженою річковою мережею (басейни Дністра, Серету, Збруча, Нічлави) та наявністю численних штучних і природних водойм. Водно-болотні угіддя (ВБУ) у регіоні представлені переважно заплавами луками, ставками, торфовищами та невеликими болотами, які виконують важливі гідрологічні та екологічні функції [1]. Завдяки своєму розташуванню на межі Подільської височини та Західного Полісся область відіграє роль природного екологічного коридору між Карпатами й степовою частиною України [2].

За даними Державного кадастру водно-болотних угідь та регіональних екопаспортів, площа ВБУ Тернопільської області коливається від 10-12 тис. га (природні ВБУ) до 20-25 тис. га (природні+штучні ВБУ) залежно від методики обліку[2, 3, 4].

У складі природно-заповідного фонду Тернопільщини переважають гідрологічні заказники й заплави, але великі болота трапляються рідко. Більшість ВБУ – це антропогенно трансформовані екосистеми (ставки, меліоративні канали) [3].

Область має значно нижчий рівень охорони водно-болотних екосистем порівняно із середньоукраїнським показником, що створює потребу у створенні нових гідрологічних заказників.

Типи водно-болотних угідь у Тернопільській області:

- заплавні луки та староріччя (басейни Серету, Збруча, Нічлави) – важливі для міграцій птахів;

-
- торфовища та малі болота – залишки природних екосистем, що збереглися у важкодоступних місцях;
 - ставки та водосховища – антропогенного походження, виконують рекреаційну й рибогосподарську функції;
 - Дністровські заплави та прибережні екосистеми – елементи міжнародного коридору біорізноманіття [4].

Розташування більшості ВБУ у долинах річок створює потенціал для формування екологічних коридорів та включення області у транскордонну екомережу.

Сьогодні ВБУ Тернопільської області виконують багатофункціональну роль:

- сільськогосподарське використання. Використання заплавних земель як пасовищ і сінокосів; локальне виборозведення у ставках [6];
- рекреаційна та туристична функція. Використання прибережних зон водойм для відпочинку, екотуризму, спостереження за птахами [7];
- природоохоронна функція. Частина ВБУ включена до складу заказників місцевого значення, де обмежено господарську діяльність [8];
- гідрологічна стабілізація: підтримання рівня ґрунтових вод, регулювання стоку під час паводків;
- фільтраційна функція: природне очищення води від завислих речовин і забруднювачів;
- вуглецево-накопичувальна роль: акумуляція органічної речовини та зниження викидів CO₂ і CH₄;
- кліматорегулюючий ефект: вплив на локальний мікроклімат та зменшення ризику посух [6].

Завдяки цим функціям водно-болотні угіддя Тернопільської області виступають «екологічним щитом» регіону, який підтримує сталий розвиток агроландшафтів.

ВБУ Тернопільщини відіграють важливу роль у підтриманні гідрологічного режиму малих річок, збереженні популяцій водоплавних птахів і формуванні природних

міграційних коридорів для видів, занесених до Червоної книги України [9]. У післявоєнний період ці території можуть стати базою для екологічної відбудови та розширення природоохоронної мережі за підтримки європейських програм.

Водно-болотні угіддя Тернопільської області попри свою відносно невелику площу, відіграють ключову роль у підтриманні регіонального біорізноманіття та екологічної стабільності. Завдяки поєднанню водного й наземного середовищ, вони забезпечують середовище існування для десятків видів флори та фауни, включно з рідкісними й охоронюваними видами [1, 2].

Флора. У межах заплав і заболочених територій області трапляються: гідрофітні угруповання очерету, осоки, рогозу; водорості й макрофіти, що утворюють важливі біоценози для безхребетних і мальків риб; рідкісні рослини: росичка круглолиста, пухирник звичайний, плавун щитolistий, занесені до Червоної книги України [3].

Наявність гідрофітної та болотної рослинності створює природні біофільтри, що поліпшують якість води й зберігають ґрунтову вологу.

Фауна. ВБУ області є важливими осередками для: птахів (чапля сіра, крижень, лелека чорний, пірникоза, деркач, багато з яких перебувають на міграційних шляхах); ссавців (видра річкова, бобер європейський); амфібій і рептилій (тритон гребінчастий, жаба озерна, вуж звичайний); водних безхребетних, які є основою харчових ланцюгів [4; 5].

Війна поглибила системні проблеми охорони ВБУ Тернопільської області, проте створює унікальне вікно для «зеленої відбудови» та переінвентаризації територій.

Більшість ВБУ області наразі не мають спеціального охоронного статусу, за винятком кількох гідрологічних заказників місцевого значення.

Аналіз офіційних та оціночних даних свідчить, що упродовж 2000-2025 рр. площа водно-болотних угідь (ВБУ)

Тернопільської області поступово скорочується з приблизно 24 тис. га у 2000 р. до близько 21 тис. га у 2025 р. Така тенденція характерна для більшості регіонів України та пов'язана із комплексом природних та антропогенних чинників.

Історичний і сучасний аналіз показує, що ВБУ Тернопільщини перебувають у стані часткової трансформації, але водночас зберігають значний потенціал для відновлення та сталого використання. В умовах війни їхній стан зазнав непрямих загроз, однак післявоєнна відбудова створює унікальну можливість перетворити ці території на базові елементи регіональної екомережі та інтегрувати їх у європейські природоохоронні програми [11].

Природно-заповідний фонд (ПЗФ) Тернопільської області є ключовим інструментом збереження біорізноманіття, підтримання екологічної рівноваги та відновлення деградованих територій. Водно-болотні угіддя (ВБУ) у складі ПЗФ виконують роль осередків охорони водно-болотних екосистем, формують транскордонні міграційні шляхи та підвищують екологічну стійкість регіону [1, 2].

Станом на 2023 рік у Тернопільській області функціонує понад 630 об'єктів ПЗФ різних категорій (заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, регіональні ландшафтні парки), що займають близько 10 % площі регіону [3]. Серед них гідрологічні заказники та болотні урочища становлять приблизно 7–8 % від усіх категорій ПЗФ [4].

Основні категорії: гідрологічні заказники місцевого значення – охорона боліт, торфовищ і річкових заплав; пам'ятки природи – окремі джерела, витoki та невеликі водойми; заповідні урочища – комплексні ділянки із цінними біотопами, включаючи водно-болотні екосистеми [5].

ВБУ Тернопільщини:

1. Гідрологічні заказники загальнодержавного значення (ВБУ): Серетський – 1192 га; заплава р. Серет і р. Лопушанка (від

Плотичі до Кобзарівки); Семиківський – 164 га; заболочена заплава р. Студинка (від Росоховатця до Соснова).

2. Гідрологічні заказники місцевого значення (ВБУ): Велике Болото (гідрологічний заказник місцевого значення); Гнізенський заказник (гідрологічний); Горинський гідрологічний заказник; Горішньоівачівський гідрологічний заказник (біля с. Івачів Горішній, акваторія Івачівської водойми на р. Серет); Збручанський гідрологічний заказник; Малобережецький гідрологічний заказник; Мединський (гідрологічний) заказник; На куті (гідрологічний заказник).

3. Гідрологічні пам'ятки природи місцевого значення (водні джерела/вибої, що входять до ВБУ): Гутянські джерела; джерело в ур. «Лан»; джерело «Біла криниця № 2».

У 2025 р. обласна комісія погодила створення кількох нових об'єктів ПЗФ; серед них є гідрологічні пам'ятки та гідрологічний заказник «Кутянський луг» (проект). Це означає, що перелік може розширитися після завершення процедур.

За європейськими екологічними стандартами, рівень заповідності територій має становити 15-17 % від загальної площі держави чи регіону (відповідно до Цілей Aichi та Європейської зеленої угоди) [6]. У Тернопільській області цей показник поки що не перевищує 10 %, що свідчить про необхідність подальшого розширення мережі ПЗФ [7].

Для досягнення євростандартів у Тернопільській області можна реалізувати такі кроки: створення нових гідрологічних заказників у басейнах малих річок (Серет, Стрипа, Нічлава); розширення існуючих охоронних територій із включенням заболочених заплів і торфовищ; інтеграція до мережі Natura 2000 через надання статусу спеціальних зон охорони; залучення міжнародних грантів (LIFE, Horizon Europe, Green Recovery) для підтримки природоохоронних ініціатив [10].

Розширення ПЗФ із включенням водно-болотних угідь сприятиме: формуванню транскордонних екологічних коридорів між Карпатами, Поділлям та північними регіонами; підвищенню

екологічної стійкості ландшафтів; збереженню міграційних шляхів для птахів та інших видів фауни [11].

ПЗФ Тернопільської області є стратегічним інструментом збереження водно-болотних екосистем. Збільшення рівня заповідності до європейських стандартів та інтеграція у Green Recovery дозволять ефективніше відновити деградовані території й забезпечити сталий розвиток місцевих громад після війни [12].

Література:

1. Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Ramsar Convention on Wetlands). URL: <https://www.ramsar.org> (дата звернення 22.10.2025).

2. Ramsar Sites Information Service (RSIS). URL: <https://rsis.ramsar.org/> (дата звернення 12.09.2025).

3. Державний кадастр водно-болотних угідь України. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

4. Стратегія збереження біорізноманіття України до 2030 року: проєкт Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України.

5. Pan-European Ecological Network. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/1680479eb8> (дата звернення 02.11.2025).

6. Natura 2000 Network. European Environment Agency. URL: <https://www.eea.europa.eu/themes/biodiversity/natura-2000/the-natura-2000-protected-areas-network> (дата звернення 12.10.2025).

7. Червона книга України: Рідкісні і зникаючі види тваринного і рослинного світу. Київ: 2021.

8. Wetlands International. Global Wetland Outlook. 2021. URL: <https://www.global-wetland-outlook.ramsar.org/> (дата звернення 15.10.2025).

9. Global Peatlands Initiative. – UNEP. URL: <https://globalpeatlands.org/> (дата звернення 14.10.2025).

10. LIFE Programme – EU Funding & Tenders Portal. European Commission. URL: <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders/opportunities/portal/screen/opportunities/calls-for-proposals?callIdentifier=LIFE-2025-PLP&isExactMatch=true&status=31094501,31094502,31094503&order=DESC&pageNumber=1&pageSize=50&sortBy=startDate> (дата звернення 27.10.2025).

11. Green Infrastructure and Horizon Europe: Програми фінансування ЄС у сфері довкілля. European Commission. URL: <https://eef.org.ua/wp-content/uploads/2024/03/Posibnyk-Oglyad-program-YES-dostupnyh-dlya-zayavnykiv-z-Ukrai-ny.pdf> (дата звернення 29.10.2025).

12. Екопаспорти регіонів України. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/napryamky/ekologichnyj-monitoring/ekologichni-pasporty/> (дата звернення 28.09.2025).

Віталій ФІЛИК, магістрант
Науковий керівник: **доктор філософії (PhD) Кузик І.Р.**

ОЦІНКА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ЛІСІВ КРЕМЕНЕЦЬКОГО РАЙОНУ

Процес розвитку екосистемних послуг лісів складається з трьох стадій: зародження ринку, його становлення і функціонування [4]. Усі екосистемні послуги за функціональним призначенням можна поділити на 4 групи:

1) постачання (продовольство, сировина, прісна вода, ґрунти), які можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті;

2) регулювання (клімату, погодних умов, якості повітря, якості і кількості прісної води, формування ґрунтів, запилення рослин тощо);